

ESZMEISÉG ÉS IRODALMI MUNKÁSSÁG
(SANTIAGO DE CHILE, GRAN PALACE, 1991.05.23.)

Köszönöm a Planeta Kiadónak és a sok barátomnak, akik meghívtak, hogy mutassam be az írásaimat, melyek a napokban jelentek meg összegyűjtött formában. És természetesen mindnyájuknak köszönöm, hogy eljöttek.

A különböző országokban tartott könyvbemutatók során foglalkoztunk már az egyes könyvekkel a megjelenésüket követően. Ma azonban megpróbálunk átfogó képet adni a gondolatokról, melyek e művek alapjául szolgálnak. Ugyanakkor említést kell tennünk a ma bemutatandó négy kötet néhány egyedi jellegzetességéről, mivel ezek témájukat és stílusukat tekintve is különbözőek. Mint látni fogjuk, különböző motivációk vezettek e művek megírására, és a kifejtés formája is változatos, kezdve az *Emberivé tenni a Földet* költői prózájától, a *Vezetett élmények* rövid történeteinek és az *Egyetemes alapmítoszok* egzegézisén át a *Hozzájárulások a gondolkodáshoz* című tanulmányig.

Elidőzve egy kicsit minden kötetnél, az elsővel, az *Emberivé tenni a Földet* cíművel kapcsolatban azt mondanám, hogy ez egy háromrétű mű, melynek egyes részei egymást követően, 1972-ben, 1981-ben és 1988-ban íródtak. Azokra a könyvekre gondolok, amelyek külön-külön *A belső tekintet*, *A belső táj* és az *Emberi táj* címen terjedtek el. Az *Emberivé tenni a Földet* az említett három részből áll, melyek fejezetekre, illetve számozott bekezdésekre tagolódnak tovább. A szöveg általánosságban egy felhívás, ami felszólító mondatokból áll, és ez egyfajta keménységet kölcsönöz neki. A feszültséget oldandó gyakran kijelentő mondatok is előfordulnak benne, amelyek lehetővé teszik, hogy az olvasó összevesse a leírtakat a saját tapasztalataival. Ám ez a kissé polemikus mű komoly nehézségeket okoz azáltal, hogy tudatosan erőszakot tesz a spanyol nyelven, és ennek segítségével teremti meg a közvetíteni kívánt érzelmeknek megfelelő légkört; ez azonban, ahogy a más nyelvekre történő fordítás során azonnal nyilvánvalóvá válik, jelentésbeli problémákat okoz, vagyis nehezíti a pontos megértést. Végeredményben az *Emberivé tenni a Földet* egy költői prózában írt gondolati mű, amely az emberi élet legáltalánosabb aspektusairól szól. A nézőpont elmozdításával az egyén belső világától az interperszonális és társadalmi kérdések felé halad, az élet értelmetlenségének meghaladására buzdít, és azt javasolja, hogy tevékenyen küzdjünk a világ emberivé tételéért.

A *Vezetett élmények* című második kötet 1980-ban született. Rövid történetek gyűjteményéről van szó, amelyek egyes szám első személyben íródtak, de ez az „első személy” nem az íróé, ahogyan az általában lenni szokott, hanem az olvasóé. Ezt úgy érzük el, hogy az egyes történetek színterei keretként szolgálnak, és így az olvasó a jeleneteket a saját személyével és tartalmaival töltheti meg. Ehhez járulnak hozzá a szövegben megjelenő csillagok, amelyek szüneteket jeleznek, ahol az olvasó gondolatban beleszöheti a leírásokba

a saját képeit, és így passzív megfigyelőből szereplővé és társszerzővé válik. Az irodalmi művekben, a színelőadásokban, a filmekben és a televíziós műsorokban az olvasó vagy néző többé-kevésbé azonosulni tud ugyan a szereplőkkel, de azonnal, vagy valamivel később felismeri a különbségeket a szintéren „belüli” színész és a szintéren „kívüli” megfigyelő, vagyis saját maga között. A *Vezetett élmények*ben ennek éppen a fordítottja történik: maga a szemlélő a főszereplő, a cselekvések és az érzelmek kiindulópontja és elszenvedője. Másrészt a könyvhöz tartozó jegyzetek olyan elemeket tartalmaznak, amelyek segítségével bárki, aki minimálisan ért az íráshoz, új történeteket alkothat. Ezek a történetek szolgálhatnak esztétikai élményként, vagy támpontokat nyújthatnak olyan élethelyzetekről való elmélkedéshez, amelyek bár nem világosak, de a viselkedés megváltoztatását vagy sürgős választ kívánnak az olvasótól. Eltérően az *Emberivé tenni a Földet* című műtől, amely a költői próza nyelvén általános élethelyzetekről szól, és egy szintén általános irányt jelöl ki, a *Vezetett élmények* a rövid történetek technikájával segíti az olvasót abban, hogy a hétköznapi élet egyes helyzeteiben elrendezze a cselekedeteit, és döntsön róla, hogy milyen irányt akar adni nekik.

Az *Egyetemes alapmítoszok* című harmadik kötet 1990-ben íródott. Ez már nem az egyéni képekkel foglalkozik, ahogyan a *Vezetett élmények*, hanem a legrégebbi kollektív képeket veti össze és kommentálja, azokat, amelyeket a különböző kultúrák mítoszokká formáltak. Ez a mű idegen szövegek magyarázata és értelmezése, melyeket részben átdolgoztunk annak érdekében, hogy pótoljuk az eredeti írások hiányzó részeit, és hogy áthidaljuk az általunk használt fordítások okozta nehézségeket. Megpróbáltuk kiválasztani azokat a mítoszokat, amelyek a központi cselekményükben megőriztek egyfajta állandóságot, még ha az idők során a bennük szereplő nevek és a másodlagos jellemzők meg is változtak. Ezek a mítoszok, melyeket „alapmítoszoknak” nevezünk, egyetemes jelleget öltöttek, és nem csupán a földrajzi elterjedésük miatt, hanem azért is, mert más népek is átvették őket. Figyelembe véve a kettős funkciót, amit a képnek tulajdonítunk, vagyis azt, hogy egyrészt az élet feszültségeinek lefordítása, másrészt e feszültségek levezetésére irányuló viselkedés ösztönzője, a mítoszban testet öltő kollektív kép segít a pszichoszociális alapok megértésében. Ezért az egyetemes alapmítoszok – azon túl, hogy lehetnek vallási jellegűek vagy erős, deszakralizált, társadalmi hitek – segítenek megérteni azokat a tényezőket, amelyek a különböző embercsoportokat összetartják és irányítják.

A negyedik kötet, melynek címe *Hozzájárulások a gondolkodáshoz*, két tanulmányból áll: ezek az 1988-as *A kép pszichológiája*, valamint az 1989-es *Historiológiai viták*. Ebben tömören bemutatjuk a számunkra legfontosabb elméleti témákat az emberi élet struktúrájával és a történelmiséggel kapcsolatban, amelyben ez a struktúra kibontakozik.

Az eddig elhangzott magyarázatok lehetővé teszik, hogy megpróbáljuk átfogóan bemutatni a különböző munkáink alapjául szolgáló gondolatokat, de fontos megjegyezni, hogy a *Hozzájárulások a gondolkodáshoz* című mű az, ahol legalaposabban kifejtjük néhányukat.

Először is néhány gondolat az ideológiákkal és gondolkodási rendszerekkel kapcsolatban. A mi felfogásunk nem általánosságok elfogadásából indul ki, hanem az emberi élet egyediségének, a lét egyediségének, a gondolkodáshoz, az érzéshez és a cselekvéshez kapcsolódó személyes érzet sajátosságának tanulmányozásából. Ez a kiinduló hozzáállás összeegyeztethetetlen minden olyan rendszerrel, amely a gondolaton, az anyagon, a tudattalanon, az akaraton stb. alapszik. Hiszen bármilyen igazságot próbálunk kijelenteni az emberrel, a társadalommal, a történelemmel kapcsolatban, annak mindig az alannal kapcsolatos kérdésekből kell kiindulnia. Máskülönben úgy beszélünk az emberről, hogy megfélemezünk róla, helyettesítjük vagy mellőzzük, mintha át akarnánk siklani felette, mert nyugtalanítanak a mélységei, mert a hétköznapi gyengeségei és a halála az abszurditás karjaiba taszít minket. Ilyen értelemben az emberről alkotott különböző elméletek talán azt szolgálták, hogy elaltassanak, és elvonják a tekintetünket a „konkrét” emberi lényről, aki szenved, élvez, alkot és kudarcot vall. Arról a lényről, aki ott van körülöttünk, aki mi magunk is vagyunk; a gyermekről, aki születésétől fogva ki van téve annak, hogy tárgyként kezeljék; az aggastyánról, akinek fiatalkori reményei már összetörték. Semmit sem mondanak nekünk azok az ideológiák, amelyek magukat valóságként állítják be, vagy amelyek úgy tesznek, mintha nem lennének ideológiák, és ezzel elkendőzik az igazságot, vagyis azt, hogy maguk is csak emberi konstrukciók. És az, hogy az emberi lény vagy megtalálja Istent, vagy sem; vagy előre tud lépni a természet megismerésében és uralásában, vagy sem; vagy létre tud hozni a méltóságához illő társadalmi szerveződést, vagy sem, mindig az ember saját érzeteit helyezi az egyenlet egyik oldalára. És ha elfogad vagy elutasít egy elképzelést, legyen az bármilyen logikus vagy extravagáns, mindig ő maga van játékban, pontosan az elutasítás és az elfogadás érzeteivel. Beszéljünk tehát az emberi életről.

Amikor megfigyelem önmagam – nem fiziológiai, hanem egzisztenciális szempontból –, egy olyan világban találom magam, ami adott, és amelyet nem én hoztam létre, és nem én választottam. Egy olyan helyzetben, ahol a jelenségek megkerülhetetlenek, kezdve a saját testemmel. A testem, ami a létezésem alapvető alkotóeleme, egy olyan jelenség is, amely homogén a természeti világgal, amelyben cselekszik, és amely hat rá. De a test természetes mivolta lényegesen különbözik számomra a többi jelenségtől, amennyiben: 1. a testemről közvetlen érzettel rendelkezem; 2. rajta keresztül közvetlen érzettel rendelkezem a külső jelenségekről és 3. a közvetlen szándékomnak köszönhetően irányíthatom bizonyos műveleteit. Ám a világ számomra nem csak természeti tárgyak összességéként jelenik meg, hanem más emberi lények, és az általuk létrehozott vagy átalakított tárgyak és jelek megnyilvánulásaként is. A szándék, amelyet felfedezek magamban, úgy jelenik meg, mint

mások viselkedése értelmezésének alapvető alkotóeleme, és ahogy a szándékok megértése által részévé válok a társadalmi világnak, az is a részemé válik. Természetesen olyan szándékokról beszélünk, amelyek a test cselekvésében nyilvánulnak meg. A test e megnyilvánulásainak vagy a másik ember helyzete észlelésének köszönhetően érthetem meg mások szándékait. Másrészt a természeti és az emberi tárgyak kellemesként vagy fájdalmasként jelennek meg a számomra, és ezekhez a helyzetem megváltoztatása által próbálok viszonyulni. Ily módon nem vagyok bezárva a természet vagy a többi emberi lény világába, hanem jellemzőm éppen a „nyitottság”. A tudatom interszjektíven alakult ki: gondolkodási mintákat, érzelmi modelleket, cselekvési sémákat használ, amelyeket a „sajátomként” észlelek, de másokban is felismerem. És természetesen a testem is nyitott a világ felé abban az értelemben, hogy észlelem a világot, és cselekszem benne. A természeti világ, ellentétben az emberivel, szándék nélkülinek tűnik számomra. Természetesen el tudom képzelni, hogy a kövek, a növények és a csillagok szándékkal rendelkeznek, de nem tudom, hogyan folytathatnék velük valódi párbeszédet. Még az állatok is, amelyekben pedig olykor felfedezem az értelem szikráját, kifürkészhetetlenek, és belső természetükben lassan változónak tűnnek számomra. Látom egyes rovarok tökéletesen szervezett társadalmait és a kezdetleges eszközöket használó magasabb rendű emlősöket, de lassú genetikai módosulásuk során ugyanazokat a mintákat ismétlik, mintha mindig fajuk legelső képviselői volnának. Amikor látom a módosított és háziasított növények és állatok előnyös tulajdonságait, megfigyelem, hogyan nyit utat magának az emberi szándék, és teszi emberivé világot.

Számomra nem elegendő az ember társas lényként való meghatározása, mivel ez sok fajtól nem különbözteti meg; a fizikai teherbírás sem a fő jellemvonása, hiszen vannak nála jóval erősebb állatok; még a nyelvhasználat sem határozza meg a lényégét, hiszen sok állatfajnál ismerünk különböző kommunikációs jeleket és formákat. Ellenben, mivel minden új emberi lény egy mások által formált világba születik, és e szándékok alkotta világ által alakul ki, felfedezem a képességét arra, hogy felhalmozza a tapasztalatokat, és az időbeliség részévé váljon; felfedezem a történelmi-társadalmi, és nem csupán társadalmi dimenzióját. Ebből kiindulva a következő definíciót fogalmazhatnám meg: „az ember az a történelmi lény, akinek társadalmi cselekvési módja átalakítja a saját természetét”. Amennyiben ezt elfogadom, azt is el kell fogadnom, hogy ez a lény képes szándékosan átalakítani a testi adottságait. És így is történik. Eszközök használatával kezdte, amelyeket külső „protézisként” a teste elé helyezett, hogy meghosszabbítsa a kezét, tökéletesítse az érzékeit, megnövelje az erejét és fejlessze a munkája minőségét. Természetéből adódóan nem volt felvértezve arra, hogy a vízben vagy a levegőben éljen, mégis megteremtette a feltételeket, hogy ezekben a közegekben is mozogni tudjon, sőt megtette az első lépéseket természetes környezete, bolygója, a Föld elhagyására is. Ma pedig már behatol a saját testébe, megváltoztatja a

szerveit; beavatkozik agya kémiai folyamataiba; képes a mesterséges megtermékenyítésre és a génmanipulációra. Amennyiben a „természet” fogalmával az állandóságra utalnak, ez a felfogás az emberi lényel kapcsolatban ma már nem megfelelő, még akkor sem, ha a leginkább tárgyyszerű vonására, a testére vonatkoztatjuk. Ami pedig a „természetes erkölcsöt”, a „természetjogot” vagy a természetes intézményeket illeti, mi éppen úgy találjuk, hogy e téren minden társadalmi-történelmi, és semmi sem a természetből adódóan létezik. Az emberi természetről alkotott elképzeléssel összefüggésben működik egy másik elképzelés is, ami a tudat passzivitásáról szól. Ez az ideológia olyan entitásnak tekinti az emberi lényt, amely a természeti világ ingereire válaszolva cselekszik. E kezdeti, nyers szenzualizmust lassacskán olyan historicista áramlatok váltották fel, amelyek mélyén megmaradt a passzivitás gondolata. És még ha előbbre valónak is tartották a világot átalakító aktív tevékenységet a történések passzív értelmezésénél, ezt a tevékenységet a tudaton kívül álló feltételek következményének tekintették.

Ám ezek az emberi természetről és a tudat passzivitásáról alkotott régi előítéletek ma ismét erőre kapnak, és a neoevolucionizmus formájában mutatkoznak meg, amelynek egyik legfőbb ismérve a természetes kiválasztódás, vagyis a legrátermettebb túléléséért folytatott harc. Ennek a zoológiai felfogásnak a legújabb változata az emberi világra alkalmazva próbálja túlhaladni az előző korok faji vagy osztálydialektikáját a teljes társadalmi tevékenységet automatikusan szabályozó, természetes gazdasági törvényekre alapuló dialektikával. Így a konkrét emberi lény ismét alárendelt szerepbe kerül, és eltárgyasul.

Említettük már azokat az elképzeléseket, amelyek az embert úgy magyarázzák, hogy elméleti általánosságokból indulnak ki, és azt állítják, hogy létezik emberi természet, és a tudat passzív. Ezzel ellentétben mi azt állítjuk, hogy abból kell kiindulni, ami az ember sajátossága; azt állítjuk, hogy az emberi lény társadalmi-történelmi, és nem természeti jelenség, és azt is mondjuk, hogy a tudata aktív, és a szándékának megfelelően átalakítja a világot. Az életét konkrét helyzetekben vizsgáljuk, a testét pedig mint közvetlenül észlelt természeti tárgyat, ami a szándéka parancsainak szintén közvetlenül van alárendelve.

Következésképpen az alábbi kérdések merülnek fel: Mit jelent az, hogy a tudat aktív, más szavakkal, hogyan lehetséges, hogy szándékait érvényesítheti a test fölött, s rajta keresztül átalakíthatja a világot? Másrésztől, mit jelent az, hogy az ember konstitúciója történelmi-társadalmi? Ezeket a kérdéseket a konkrét létezésből kiindulva kell megválaszolni, hogy ne térjünk vissza ismét az elméleti általánosságokhoz, és az ezekből következő értelmezési rendszerekhez. Így az első kérdés megválaszolásához közvetlen bizonyítékát kell látnunk annak, hogy hogyan hat a szándék a testre, a másodikéhoz pedig abból kell kiindulnunk, ami bizonyítja az emberi lény temporalitását és interszubsztivitását, nem pedig a történelem és a társadalom általános törvényeiből. Nézzük az első pontot.

Ahhoz, hogy kinyújtsam a karom, kinyissam a kezem, és megfogjak egy tárgyat, információt kell kapnom a karom és a kezem térbeli helyzetéről. Ez a kinesztetikus és cönesztéziás észlelésen keresztül történik, vagyis a belső testem észleléseinek köszönhetően. Ehhez rendelkezem szenzorokkal, amelyek speciális feladatokat látnak el, csakúgy, mint a külső érzékszervek taktilis, auditív stb. szenzorai. Ezen kívül vizuális információt kell szereznem a testem és a tárgy közötti távolságról. Vagyis mielőtt kinyújtanám a karomat, összetett információt gyűjtök, ami egyfajta „észlelési struktúra”, és nem elkülönült észlelések összessége. Így aztán amikor felkészülök rá, hogy megfogjam a tárgyat, megsűröm az információt, és elvetem azt, ami az adott helyzetben nem fontos. Nem elegendő azt mondani, hogy passzívan észlelek, mivel ez nem magyarázza meg, hogyan irányítom ezt az észlelési struktúrát, amely homogén azzal a szándékkal, hogy megfogjam a tárgyat. Ez még világosabbá válik, ahogy elindítom a mozdulatot, majd az érzékszerveimből érkező visszacsatolás adatai alapján korrigálom. Az, hogy megmozdítom a karom, és azután korrigálom a mozgás irányát, szintén nem magyarázható az észleléssel. Elkerülendő, hogy e vizsgálat során összezavarjanak az érzetek, úgy döntöttem, hogy szembe állok a tárggyal, becsukom a szemem, és így hajtok végre műveleteket a karommal és a kezemmel. Ismét tapasztalom a belső érzeteket, de mivel a látás kiesik, nehezebben tudom megbecsülni a távolságot. Ha tévesen nem azon a helyen jelenítem meg, képzelem el a tárgyat, mint ahol valójában van, akkor a kezem nem fogja megtalálni. Vagyis a kezem a vizuális kép által „kijelölt” irányba fog nyúlni. Hasonlót tapasztalhatok a többi külső érzékszervvel, melyek információt továbbítanak a jelenségekről; ezekhez szintén tartoznak képek, melyek látszólag az észlelés „másolatai”. Így lehetnek szaglási, ízlelési stb. képeim, illetve olyanok is, melyek a belső érzékeléseknek –úgy mint testtartás, mozgás, fájdalom, savasság, vérnyomás stb. – felelnek meg.

Felfedezem továbbá, hogy a képek azok, amik a testet cselekvésre készítetik, és habár az észlelés reprodukciói, nagy mozgékonyással rendelkeznek, akaratlanul vagy szándékosan váltakoznak és átalakulnak. Itt el kell mondanom, hogy a naiv pszichológia számára a képek passzívak voltak, és csak az emlékezet megalapozására szolgáltak, ezért minél inkább eltávolodtak attól, amit az észlelés diktál, annál inkább az esztelen fantazmagóriák kategóriájába estek. Azokban az időkben egy egész pedagógiai rendszer alapult a szövegek memorizálásának kegyetlen gyakorlatára, így minimálisra csökkent a kreativitás és a megértés, hiszen, ahogy már mondtuk, a tudat passzív volt. De folytassuk a vizsgálódást!

Nyilvánvaló, hogy a képről is van észlelésem, ami lehetővé teszi, hogy meg tudjam különböztetni az egyik képet a másiktól, ahogy a különböző észleléseket is megkülönböztetem. Vagy talán nem tudok felidézni képeket, és megjeleníteni dolgokat, amiket korábban képzeltem? Nézzük! Ha most nyitott szemmel végzem ezt a műveletet, és a tárgyért nyúlok, nem tudom észlelni a kép hatását, ami felülírja az észlelést, de ha rossz

helyre képzelem a tárgyat, még ha látom is a valós elhelyezkedését, a kezem az elképzelt, és nem a látott hely felé mozdul. Így tehát a kép határozza meg a tárgy felé irányuló cselekvést, és nem az egyszerű észlelés. Ennek azzal lehetne ellentmondani, hogy az egyszerű reflexív el sem éri az agykérget, a gerincvelő szintjén záródik, és a válasz már az előtt létrejön, hogy az ingert elemezni lehetne. Ha ezzel azt akarnák mondani, hogy léteznek olyan automatikus válaszok, melyek nem igényelnek tudati működést, ennek alátámasztására felsorolhatnánk rengeteg önkéntelen és természetes műveletet, amelyek egyaránt jellemzőek az ember és különböző állatok testére. Ám ez az álláspont semmiféle magyarázatot nem ad a kép problémájára.

E képekkel kapcsolatban, amelyek felülírják az észlelést, el kell még mondanunk, hogy minden esetben ez történik, még ha nem is tudjuk olyan világosan megfigyelni, mint amikor tévesen képzeltünk egy tárgyat az észlelt tárgy mellé. Azt is számításba kell vennünk, hogy pusztán attól nem mozdul meg a karom, hogy vizuálisan elképzelem a mozgását. A karom akkor mozdul meg, amikor elindul egy kép a belső test felé, egy kép, amely egybeesik a karmozgásnak megfelelő szintű belső észleléssel. A vizuális kép az, ami kijelöli a kar mozgásának pályáját. Amikor álmodunk, ezek a kijelentések beigazolódnak, hiszen az alvó a képek sokasága ellenére mozdulatlan testtel fekszik. Világos, hogy a megjelenítési táj ilyenkor belsővé válik, ezért a képek a belső test felé haladnak, és nem az izomrétegekbe. Alváskor a külső érzékszervek háttérbe szorulnak, ahogy a képek iránymutató szerepe is. Ha a „rémálmokat” és az alvójárást kísérő nyugtalanságra gondolunk, azt mondhatjuk, hogy ilyenkor a mély alvás szintjéről az aktív félálom felé haladunk; a külső érzékszervek működésbe lépnek, a képek külsővé válnak, és mozgásba hozzák a testet. Nem merülünk bele a megjelenítési tér témájába, sem az impulzusok lefordításának, torzulásának és átalakulásának tárgyalásába; ezek kifejtése egyébként megtalálható a *Kép pszichológiája* című műben. Miután az eddigieket megvizsgáltuk, továbbléphetünk olyan fogalmak felé, mint a társjelenlét, a tudat időstruktúrája, a tekintet és a táj.

Ha belépek a szobámba, látom az ablakot, felismerem, ismerős számomra. Újonnan észlelem ugyan, de régebbi észlelések is működnek bennem, melyek képekké alakultak az emlékezetemben. Most azonban észreveszem, hogy az üveg egyik sarkában van egy repedés... „Ez eddig nem volt itt”, mondom magamban, amikor egybevetem ezt az új észlelést a korábbiakkal, melyeket megőriztem róla. Egy kicsit meg is lepődöm. A korábban észlelt „ablak” megőrződött bennem, de nem passzívan, mint egy fotó, hanem aktívan, mint a képek. Bár a múltban alakult ki, a megőrzött kép most is hat, együtt azzal, amit észlelek. Egy folyamatosan aktualizált, mindig jelen lévő múltból van szó. Mielőtt a szobába léptem, természetesnek vettem, adottnak vettem, hogy az ablaknak tökéletes állapotban kell lennie; nem mintha gondolkodtam volna rajta, egyszerűen csak arra számítottam. Az a bizonyos ablak abban a pillanatban nem volt jelen a gondolataimban, de ott volt a társjelenlétben, a

szobámban lévő tárgyak horizontján belül. A társjelenlétnek, illetve a megőrzésnek köszönhetően, amely aktualizálódik, és rávetül az észlelésre, a tudat többre következtet, mint amit észlel. Ebben a jelenségben felfedezhetjük a hit működését a legelemibb formában. A fenti példával élve ez olyan, mintha azt mondanám magamnak: „Azt hittem, hogy az ablak tökéletes állapotban van.” Nézzük! Ha a szobámba lépve a tárgyak egy másik mezőjéhez tartozó jelenségeket látnék, például egy repülőgép motorját vagy egy vízilovat, egy ilyen szurreális helyzet hihetetlen lenne számomra, de nem azért, mert ezek a tárgyak nem léteznek, hanem azért, mert kívül esnek az emlékeimnek megfelelő társjelenlét mezőn. Na mármost, a szobámba egy szándék vezetett, képek, melyek egy toll megszerzésére irányultak. Odafelé menet talán el is feledkeztem a célomról, de a társjelenlétben működtek annak a képei, amit a közvetlen jövőben kell elérnem. A tudat jövő ideje aktualizálódott, a jelenhez tartozott. Sajnos az üveget megrepedve találtam, és így a szándékaimat megváltoztatta e sürgősebb ügy megoldásának szükségessége. Na mármost, tudatom bármely jelen pillanatában megfigyelhetem a megőrzések és a jövőbe vetítések kereszteződését, amelyek a társjelenlétben és egy struktúraként működnek. A jelen pillanat három különböző idősíki aktív időbeli mezőjéből jön létre a tudatomban. Itt nagyon másképp működnek a dolgok, mint a naptári idő esetében, ahol a múlt nem érinti sem a tegnap, sem a holnap. A naptárban és az órán a „most” különbözik a „már nemtől” és a „még nemtől”, és az egymást követő események egymás mellé rendeződnek, lineáris sorrendben; ezt nem nevezhetem struktúrának, csak egy csoportosításnak a „napciónak” nevezett teljes sorozaton belül. De erre még visszatérünk, amikor a történetiség és időbeliség kérdését vizsgáljuk. Egyelőre folytassuk azzal, amit korábban mondtunk arról, hogy a tudat többre következtet, mint amit észlel; azzal, ami a múltból eredő megőrzésként rávetül az aktuális észlelésre. Valahányszor rápillantok egy tárgyra, mindig eltorzulva látom. Ezt nem abban az értelemben állítjuk, ahogy a modern fizika, amely rávilágít arra, hogy képtelenek vagyunk érzékelni az atomokat és azokat a hullámhosszokat, amelyek kívül esnek az észlelési tartományunkon; hanem abban az értelemben, hogy a megőrzések és a jövőbe vetítések képei rávetülnek az észlelésre. Így aztán amikor egy gyönyörű napfelkeltét látok egy vidéken, az általam megfigyelt természeti táj nem önmagában meghatározott, hanem én határozom meg, én alkotom meg az esztétikai ideál szerint, amit követek, illetve azáltal, hogy mennyire szembetűnő számomra a városi élettől való különbözősége, sőt talán azáltal is, hogy ki az, aki épp mellettem áll, és a nyitott jövő reményének érzése által, amit a fény ébreszt bennem. Az a különleges béke, amit érzek, azt az illúziót kelti bennem, hogy passzívan szemlélődöm, holott valójában számos tartalommal „töltöm meg” aktívan az egyszerű természeti tárgyat, és ezek felülírják azt. Az elmondottak ráadásul nem csak erre a példára érvényesek, hanem minden tekintetre, ami a valóságra irányul.

A *Historiológiai viták*ban azt mondtuk, hogy a test természetes rendeltetési helye a világ, és ha vetünk egy pillantást a felépítésére, máris igazolva látjuk ezt a megállapítást. Érzékszervei és a táplálkozás, a mozgás, a szaporodás stb. apparátusai természetes módon alkalmazkodnak a világban való létezéshez, de emellett a kép a testen keresztül közvetíti átalakító erejét; nem azért teszi, hogy lemásolja a világot, nem az adott helyzet visszatükrözése a célja, hanem éppen ellenkezőleg, az, hogy módosítsa a fennálló helyzetet. Ebben a folyamatban a tárgyak a testi lehetőségek korlátai vagy kiterjesztései, mások teste pedig e lehetőségek megsokszorozódásaként jelenik meg, amennyiben olyan szándékok irányítják, amelyeket hasonlónak látunk azokhoz, amelyek a saját testünket irányítják. De miért van szükség arra, hogy az emberi lény átalakítsa a világot és önmagát? A végesség és az időbeli-térbeli hiányállapot miatt, amelyben találja magát, és amelyet fizikai fájdalomként és lelki szenvedésként érzlel. A fájdalom leküzdése tehát nem egyszerűen állati reakció, hanem egy olyan időbeli konfiguráció, amelyben a jövő az elsődleges, és amely az élet alapvető impulzusává alakul át, még akkor is, ha egy adott pillanatban a helyzet épp nem sürgető. Így az azonnali, reflexszerű és természetes reakció mellett a késleltetett fájdalomkerülő választ a veszély kiváltotta pszichológiai szenvedés vezérli, ami úgy jelenik meg, mint egy jövőbeli lehetőség, esetleg egy aktuális helyzet, ahol más emberi lényekben van jelen a fájdalom. A fájdalom leküzdése tehát a cselekvést vezérlő alapvető célként jelenik meg. Ez teszi lehetővé a különböző testek és szándékok közötti kommunikációt az úgynevezett „társadalmi felépítményben”. A társadalmi felépítmény éppúgy történelmi, mint az emberi élet; az emberi élet formálója. Átalakulása folyamatos, de más, mint a természeté, mert a természetben a változásokat nem szándékok idézik elő. A társadalmi szerveződés folytatódik és kiterjed, de ez nem történhet pusztán a társadalmi tárgyak jelenlétének köszönhetően, amelyek bár emberi szándékok hordozói, nem tudtak továbbfejlődni. A folyamatosságot az emberi nemzedékek adják, amelyek nem pusztán egymás mellett élnek, hanem kölcsönhatásban vannak, és alakítják egymást. Ezek a folytonosságot és a fejlődést biztosító nemzedékek dinamikus struktúrák; ők jelentik a mozgásban lévő társadalmi időt, amely nélkül a civilizáció visszasüppedne természetes állapotába, és megszűnne társadalomnak lenni. Másfelől minden történelmi pillanatban különböző időszintekhez tartozó, különböző generációk élnek együtt, eltérő megőrzésekkel és jövőbe vetítésekkel, amelyek különféle helyzeti tájakat, illetve más és más hiteket hoznak létre. A gyermekek és öregek teste és viselkedése megmutatja az aktív nemzedékek számára a jelenlétét annak, ahonnan jönnek és ahová tartanak. E hármasság kapcsolat két véglete számára szélsőséges időbeli elhelyezkedések mutatkoznak meg. Ám ez sohasem állandó, hiszen míg az aktív nemzedékek megöregszenek, az idősek pedig meghalnak, a gyerekek felnőnek, és elkezdik elfoglalni az aktív pozíciókat. Eközben a születéseknek köszönhetően folyamatosan újjáalakul a társadalom. Amikor absztrakció által „megállítjuk” ezt a szüntelen áramlást,

„történelmi pillanatról” beszélhetünk, amelyben az azonos társadalmi szintéren elhelyezkedő valamennyi szereplő „kortársnak” tekinthető, akik egyazon időben élnek. De megfigyelhetjük, hogy kialakulási tájuk, jelen helyzetük és terveik belső időbeliségét tekintve nem kortársak. Valójában a nemzedéki dialektika a közvetlenül egymást követő korcsoportok között alakul ki, amelyek a saját érdekeiknek és hiteiknek megfelelően próbálják elfoglalni a tevékenység központi színterét, a társadalmi jelent. Strukturálisan a belső társadalmi időbeliség magyarázza a történelem folyamatát – amelyben a különböző generációs felhalmozások kölcsönhatásban állnak egymással –, nem pedig a naptári időnek megfelelő, lineárisan egymás mellé helyezett jelenségek sorozata, ahogyan azt a naiv történetírás állítja. Mivel a társadalmi kialakulásom egy történelmi világban történik, amelyben folyamatosan alakítom a tájamat, értelmezem mindazt, amire ráirányítom a tekintetemet. Egyrészt létezik a személyes tájam, de ott van a kollektív táj is, amelyen egy adott pillanatban sokan osztoznak. Ahogy korábban mondtuk, ugyanabban a jelen időben különböző generációk élnek együtt. Hogy egy leegyszerűsített példát hozzunk, vannak, akik a tranzisztor feltalálása előtt születtek, mások pedig a számítógépek világában. Mindkét tapasztalat esetében különböző módjai alakulhatnak ki nem csak a cselekvésnek, de a gondolkodásnak és az érzéseknek is... és az, ami a társadalmi kapcsolatokban és termelési módokban egy bizonyos korban működött, lassanként vagy akár hirtelen már nem működik többé. Az ember várt valamit a jövőtől, és ez a jövő el is érkezett, de a dolgok nem úgy alakultak, ahogy elképzelte. Sem a korábbi cselekvés, sem a korábbi érzékenység, sem a korábbi ideológia nem egyezik meg a kialakulóban lévő, új társadalmi tájjal. Hogy lezárjam a ma megjelent kötetekben kifejtett gondolatok áttekintését, azt mondom, hogy az emberi lényt a nyitottsága, valamint a szabadsága, hogy válasszon helyzetek között, hogy késleltetett válaszokat adjon, és hogy elképzelje a jövőjét, arra is képessé teszi, hogy megtagadja saját magát, megtagadja teste bizonyos aspektusait, vagy akár az egész testét (például az öngyilkosság esetében), illetve hogy megtagadjon másokat. Ez a szabadság tette lehetővé, hogy egyesek jogtalanul kisajátítsák a társadalom egészét, vagyis megtagadják mások szabadságát és intencionalitását, ezzel a saját szándékuk protézisévé, eszközévé alacsonyítva őket. Ez a megkülönböztetés lényege, amelynek módszere a fizikai, gazdasági, szexuális, faji és vallási erőszak. Az erőszak intézményesülhet és állandósulhat a társadalmi szabályozás és kontroll apparátusa, vagyis az Állam működtetése által. Következésképpen, a társadalmi szerveződés olyan fejlett koordinációt igényel, amely mentes mindenféle privát vagy állami hatalomkoncentrációtól. Mivel azonban az államapparátust általában összekeverik a társadalmi valósággal, tisztáznunk kell, hogy lévén a társadalom, és nem az állam a javak termelője, ezzel összhangban a termelési eszközöknek is társadalmi tulajdonban kell lenniük. Akik másokat emberségükben korlátoznak, ezzel szükségképpen új fájdalmat és szenvedést okoznak, és újjáélesztik a társadalom mélyén az ősi küzdelmet a

természeti viszontagságok ellen; ám ez a harc most azok között dül, akik „naturalizálni” akarnak másokat, a társadalmat és a Történelmet, illetve az elnyomottak között, akiknek humanizálniuk kell magukat azáltal, hogy emberivé teszik a világot. Ezért a humanizálás azt jelenti, hogy hátrahagyjuk az eltárgyasítást, elismerve minden emberi lény szándékosságát (intencionalitását), és a jövő elsőbbségét a jelen helyzettel szemben. A lehetséges, jobb jövő megjelenítése teszi lehetővé a jelen átalakítását, minden forradalmat és változást. Következésképpen ahhoz, hogy a változás elinduljon, nem elegendő az elnyomó feltételek szorítása, hanem fel kell ismerni, hogy ez a változás lehetséges, és az emberi cselekvéstől függ. Ez a küzdelem nem mechanikus erők között zajlik, nem természetes reflex; ez emberi szándékok közötti harc. És pontosan emiatt beszélhetünk elnyomókról és elnyomottakról, igazságosokról és igazságtalanokról, hősookról és gyávákról. Ez az egyetlen, ami lehetővé teszi, hogy értelmes módon gyakoroljuk a társadalmi szolidaritást és a megkülönböztetettek (tartozzanak akár egy kisebbséghez, akár a többséghez) felszabadításáért vállalt elkötelezettséget.

Végezetül, ami az emberi cselekedetek értelmét illeti: nem hisszük, hogy a cselekvés jelentéktelen vergődés volna, „haszontalan szenvedély”, egy olyan próbálkozás, amely a felbomlásban, „az abszurdban” végződik. Úgy gondoljuk, hogy az érvényes cselekvés az, ami másokban ér véget, és az ő felszabadulásukra irányul. Azt sem hisszük, hogy az emberiség sorsát múltbeli okok szabnák meg, amelyek minden lehetséges erőfeszítést érvénytelenítenek, hanem úgy gondoljuk, hogy a népekben egyre tudatosabbá váló szándék a sorsdöntő, amely utat nyit az egyetemes emberi nemzet felé.

Mára ennyi, köszönöm.